

Vizi László Tamás:

A NAPÓLEONI ÁRMÁDIA ELLENI MAGYAR NEMESI FELKELÉS AZ 1796 ÉS 1805 KÖZÖTTI KOALÍCIÓS HÁBORÚKBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: Az 1789-es franciaországi eseményeket a magyar nemesi közvélemény visszafogott szimpátiával fogadta, s azokban a II. József abszolutisztikus törekvéseivel szembeni saját alkotmányvédő politikáját látta igazolni. Ez a lelkesedés azonban hamar alábbhagyott, s a magyar nemesség nagy része viszonylag gyorsan szembefordult a feudális gazdasági-társadalmi struktúrát egyre radikálisabban felszámoló francia eszmékkel. A magyar nemesség a francia forradalmi eszméket elutasító, a francia forradalmi, majd a napóleoni nagyhatalmi törekvésekkel szembeszálló Habsburg Birodalom szövetségésévé, politikájának támogatójává vált, s az 1792-től 1815-ig tartó francia háborúk¹ idején Párizssal szemben mindvégig Bécs katonai szövetségese maradt. Ennek jeleként a francia háborúk időszakában hét alkalommal – 1792-ben, 1796-ban, 1802-ben, 1805-ben, 1807-ben, 1808-ban és 1812-ben – hívták össze a magyar országgyűlést. Ezekon kisebb-nagyobb vitákat követően megszavazták a háborúk folytatásához szükséges katonai létszámokat és hadiadókat (contributio),² a hadicélokra fordítandó segélypénzeket (subsidium),³ valamint négy alkalommal „följajánlották Ő szent felségének, hogy” – igénybe veheti és elrendelheti – „a törvény által előírt esetben és a törvények értelmében, Magyarországon és kapcsolt részeiben a nemesi általános fölkelés”-t (insurrectio, magyar változatban: inszurrekció)^{4,5}

KULCSSZAVAK: nemesi felkelés, koalíciós háború, katonai kötelezettség, törvények és rendeletek, katonai szervezés, koalíciós háborúk

Az inszurrekció hadba hívására a napóleoni háborúk során négy ízben került sor: 1797-ben, 1800-ban, 1805-ben és 1809-ben. A felkelések szervezésekor mind a négy alkalommal az inszurrekcióra vonatkozó törvényes eljárásokat követték. Alapként az 1741. évi

¹ Zachar József: Háború, háború, háború... 1792–1815. In: Bana József – Katona Csaba (szerk.): Franciák Magyarországon, 1809. I. Győr Megyei Jogú Város Levéltára – Magyar Országos Levéltár – Mediawave Közalapítvány, Budapest–Győr, 2010, 15–35.; Marczali Henrik: A francia forradalmi háborúk eredete és keletkezése. Budapesti Szemle, 1876/11., 160–167.

² Poór János: Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12. Universitas Könyvkiadó, Budapest, 2003, 90–91.

³ Poór: i. m. 127–141.

⁴ Poór: i. m. 162–194.

⁵ Erről „az ország által tett szabad ajánlatról” az 1796. évi II. törvénycikk utolsó bekezdése rendelkezett. Domanovszky Sándor: József nádor iratai 1792–1804. In: József nádor élete és iratai. Magyarország újkori történetének forrásai. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1925, 126–127.; Domanovszky Sándor: József nádor élete. I. In: József nádor élete és iratai. Magyarország újkori történetének forrásai. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1944, 205–223.; Horváth Mihály: Magyarország történelme. VIII. Franklin, Budapest, 1873, 202.; Szederkényi Nándor: A magyar hadi intézmény történeti és közjogi megvilágításban. Athenaeum, Budapest, 1896, 152.

LXIII. törvénycikk szolgált, amelyet 1796-ban a II., 1805-ben az I., 1808-ban pedig a II. és a III. törvénycikkkel újraszabályoztak, módosítottak, illetve kiegészítettek.⁶ Az inszurgenseket e szerint az uralkodó szólíthatta hadba „nyílt háboru idején”⁷ a haza védelmére, de csakis abban az esetben, ha az ellenséget „a rendes hadsereg nem bírná föltartóztatni és nyilvánvaló betörés fenyegetné az országot”.⁸ A törvények értelmében a felkelés meghirdetésekor egyaránt fegyverbe szólították a perszonális, a banderiális és a portális inszurrekciót. A perszonális inszurrekció keretében a személyes felkelést rendelték el. Ennek értelmében minden nemesnek, jövedelmétől függően, lovas vagy gyalogos szolgálatot kellett teljesítenie, természetesen saját költségén. A felmentést és a helyettesállítás lehetőségét a törvény külön szabályozta. A portális inszurrekció értelmében – a hadiadó középkori mérőszámának, az ún. „portának” megfelelően – portánként meghatározott számú katona kiállítása, felszerelése és eltartása terhelte a nemességet és a nemesi jogokkal rendelkező testületeket.

A szervezés központi irányítója a nádor volt, aki mellé mind a négy alkalommal főhadsegédet, szárnysegédet és parancsörtsiztet neveztek ki. Az inszurrekció külön vezérkarral – korabeli elnevezéssel: táborkarral – rendelkezett, amelynek élén a táborkari főnök feladatait ellátó főszállásmester állt. A felkelés önálló hadmérnöki karral, tüzérparancsnoksággal, műszaki csapatokkal, katonai élelmezési osztállyal, postaszolgálattal, hadbíróval, tábori főpappal, valamint törzssorvossal és egészségügyi személyzettel egészült ki. Az inszurrekció adminisztratív ügyeinek intézésére létrehozták az Insurrections General Commandót.⁹

A vármegyékben a főispánok vezetése alatt álló szervezőbizottságok intézték a felkelés előkészítő munkáit. Felmérték a nemesség vagyoni viszonyait, s ennek alapján határozták meg a perszonális inszurrekció keretszámait, illetve a jövedelem szerinti szakaszokba, osztályokba sorolást. Ezek az összeírások szolgálták a portális inszurrekció felszerelési és eltartási költségeihez való hozzájárulás megállapítására és kivetésére is. A vármegyék külön felkelési pénztárakat (*cassa concurrentionalis*) is létrehoztak. Ide folytak be a portális inszurrekció céljaira a megyei közgyűlések által a nemességre kivetett rendkívüli adók, az önkéntes megajánlások és egyéb adományok. Ezekből az összegekből fedezték az inszurgensek ruházatának, fegyverzetének és felszerelésének költségeit, valamint a vármegyei felkelő csapatok ellátását. A pénzkezelést szigorúan szabályozták, s a bevételeket kizárólag a nemesi felkelés céljaira lehetett fordítani.¹⁰

⁶ A nemesi felkelés törvényi szabályozására lásd Vizi László Tamás: „Kövesd példájokat vitéz eleidnek...” A magyar nemesi felkelés a francia háborúk időszakában, különös tekintettel Székesfehérvár és Fejér vármegye inszurrekciós szerepére. Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2014, 101–110.

⁷ Lásd erre vonatkozóan az 1681. évi XLVI. törvénycikket, amelynek címében is szerepel a nyílt háború: „nyílt háboru idején az országglakók személyes felkelést ajánlanak”. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=68100046.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D22> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 31.)

⁸ Lásd erre vonatkozóan „a fölkelésnek az irott módon való följánlásáról” szóló 1808. évi II. törvénycikket. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80800002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D26> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 31.)

⁹ Gömörö Gusztáv: Ausztria hadereje az 1792-től 1866-ig folytatott háborúkban. Hadtörténelmi Közlemények, VI. évf. 1893, 51., 57.; Takáts Tibor: Az utolsó magyar nemesi felkelés csapategészségügyi szolgálatának működése 1809-ben. Honvéddorvos, 1962/4., 321–331.; Takáts Tibor: A francia hadsereg egészségügyi szolgálatának működése a napóleoni háborúk magyarországi szakaszán 1809-ben. Honvéddorvos, 1961/3., 226–237.; Gyalóky Jenő: A magyar nemes insurrectio reformtervei 1797-től 1809-ig. Századok, LIX. évf. 1925/b., 128.

¹⁰ Vörös Károly: A magyar nemesi felkelés a napóleoni háborúk korában. In: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. VII. Salgótarján, 95.; Horváth Árpád: Tolna vármegye és az utolsó nemesi felkelés. In: Dr. Puskás Attila (szerk.): Tanulmányok Tolna megye történetéből, III. Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 1972, 174.

A szervezés módja a szabad királyi városok esetében is hasonló volt. A kiállítandó létszámot a vármegyék közölték a városi tanácsokkal, amelyek intézkedtek a felkelők kiállításáról és felszereléséről. A költségeket a városi kamarási hivatalok állták. A szabad királyi városok által kiállított felkelőket azon vármegyék inszurgensei közé osztották be, amely megyékben a városok találhatóak voltak.

A felkelők második mustráját követően – amelyet általában a megyeszékhelyeken tartottak – az inszurrekciós kerületek parancsnokai átvették a vármegyék által kiállított és felszerelt inszurgenseket, majd elindították őket a kijelölt gyülekezési táborok felé. Itt folytatódott a kiképzés.

Az inszurrekció meghirdetésétől a felkelők útba indításáig legkevesebb két, de inkább három hónapra volt szükség. Ez idő alatt derültek ki igazán az inszurrekció szervezeti hiányosságai, mozgósítási nehézségei. A felkelés ugyanis – az állandó békelétszám hiányában – sem kiképzett tiszti, sem kiképzett legénységi állománnyal nem rendelkezett. Hiányzott továbbá a használható lóállomány, a fegyverzet, a ruházat és mindennemű felszerelés. Miután pedig hadba szólításukra csak az ellenség nyilvánvaló betörése esetén kerülhetett sor, így mindent az utolsó pillanatban kellett előteremteni, ami sokkal bonyolultabbá és nehezkesebbé tette az inszurgens haderő mozgósítását.¹¹

A NEMESI FELKELÉS HADBA SZÓLÍTÁSA AZ ELSŐ KOALÍCIÓS HÁBORÚ MÁSODIK SZAKASZÁBAN (1796–1797)

1796. március elején a hadviselő felek között kiújult csatározások rendkívüli katonai nehézségek elé állították a Habsburg Birodalom császári-királyi hadvezetését. A legnehezebb helyzetbe az itáliai frontszakasz került, ahol a Bonaparte tábornok vezette francia hadsereg 1796 tavaszán több alkalommal is vereséget mért az osztrák katonai erőkre.¹² Az császári-királyi haderő itáliai katonai pozíciói 1797 elején tovább romlottak, ráadásul a franciák a Rajna jobb partján is támadásba lendültek.

A Napóleon vezette itáliai haderő 1797. március–április fordulóján tovább nyomult előre, és Villach, Klagenfurt, Leoben, valamint Simmering elfoglalásával félnapi járóföldre megközelítette a császárvárost, ami Bécsben óriási pánikot keltett.¹³ A katonai események hatására 1797. április 8-án I. Ferenc fegyverbe szólította a magyar nemesi felkelést.¹⁴ Az inszurrekció meghirdetését követően József nádor báró Alvinczy József¹⁵ tábornagy segítségével haladéktalanul hozzákezdett a felkelés szervezéséhez. Megkezdték az inszurrekció

¹¹ Gyalókay Jenő: A magyar nemesinsurrekció 1805-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXVI. évf. 1925/a, 258., 274.; Domanovszky Sándor: József nádor iratai 1804–1807. In: József nádor élete és iratai. Magyarország újkori történetének forrásai. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1929, 146–150.; Domanovszky (1944): i. m. 417–418.

¹² Az 1796–1797. évi francia–osztrák háborút részletesen elemzi: Bánlaky József: A francia háborúk időszaka (1792–1815). A magyar nemzet hadtörténelme. 20. N/a, Budapest, 1941, 56–128.; Wertheimer Ede: Ausztria és Magyarország a tizenkilencedik század első tizedében. I. Ráth, Budapest, 1884, 28–37.; Horváth M.: i. m. 192–197.; Gömöry (1893): i. m. 397–400. A háború magyar hadtörténeti vonatkozásaira lásd Pilch Jenő (szerk.): A magyar katona vitézségének ezer éve. II. Franklin Társulat, Budapest, 1933, 138–141.

¹³ Horváth M.: i. m. 205.; Domanovszky (1944): i. m. 279.

¹⁴ Horváth M.: i. m. 206.; Horváth Á.: i. m. 96.

¹⁵ Borberek Alvinczy József (1735–1810) tizenöt éves korától állt a császári-királyi haderő szolgálatában. Katonai pályafutása során végigjárta a katonai „szamárlétrát” az önkéntes tisztjelöltségtől egészen az 1808-ban elnyert tábornagy címig. 1796-ban tábornagy rendfokozatban és beosztásban a császári-királyi itáliai hadsereg főparancsnoka volt. Ebben a minőségében szenvedett vereséget Arcolenál és Rivoli mellett Bonapartétól.

táborokának és főhadiszállásának összeállítását, az országos fegyvertárakból a fegyverzet és egyéb tábori felszerelések beszerzését; élelmezési tervet készítettek, gondoskodtak az egészségügyi szolgálatról, s katonai intézkedések egész sorát hozták. A kerületi szervezési gyakorlat több évtizedes rendszerét követve az inszurrekciót is kerületenként szervezték, tehát mindegyik kerület élére egy-egy tapasztalt katonát állítottak. A tiszántúli kerület vezetésével báró Splényi Gábor altábornagyot, a Tiszán inneni kerület irányításával Mészáros János vezérőrnagyot, a Dunán inneni kerület parancsnoklásával Pálffy Miklóst, míg a dunántúli kerület vezetésével herceg Esterházy Miklós vezérőrnagyot bízta meg a nádor.¹⁶ A munkálatakat az április 18-án megkötött leobeni fegyverszünetet követően is tovább folytatták,¹⁷ s a fegyverszünet ideje alatt az inszurrekció visszavonásának még a gondolata sem merült fel. A császári-királyi hadvezetés számolt ugyanis a háború kiújulásának lehetőségével, s ezért a békekötés előtt nem látta indokoltnak és célszerűnek a szervezés felfüggesztését.

Az inszurrekció tulajdonképpeni szervező munkálatai a vármegyékben 1797. április közepén kezdődtek meg, s a hónap végén és május elején már javában folytak: készültek a megyei összeírások, megalakultak a vármegyei állandó bizottságok, meghatározták a hadkötelezettek körét, és megkezdődött a vármegyék által kiállítandó lovas és gyalogos inszurgensek felszerelése.¹⁸

1797 júniusára az inszurgensek létszáma a négy szervezési kerület kimutatásai szerint meghaladta a húszezer főt: mintegy 18 ezer lovast és 3500 gyalogost számlált.¹⁹ Többségüket Zala és Vas megyékben vonták össze, míg másik részük még útban volt a kijelölt táborozási körzetek felé.²⁰ A beérkezett inszurgens csapatok harcászati beosztását is ekkor készítették el – elsőként a dunai kerületek felkelő lovasságáét. A négy (412–599 fő) vagy hat (808–946 fő) századból álló huszárezredek²¹ előbb osztályokba (divíziókba), majd dandárokba szervezték. A felkelőegységeket a hadvezetés 1797. augusztus 3. és szeptember 13. között Szombathely mellett, gyakorlatozás céljából összevonta. A gyakorlatozó inszurgenseket augusztus közepén József nádor invitálására az uralkodó Szombathelyen személyesen is meglátogatta, és elismerően, sőt meglelégedéssel szolt a felkelők harcértékéről.²² Az inszurgensek augusztus 30–31-én újabb sikeres hadgyakorlatot hajtottak végre, amelyről a nádor szeptember 1-jén tett jelentést a királynak.²³

Az inszurgensek katonai kiképzése szeptember közepétől az alsó-ausztriai Lichtenwörth térségi laktáborokban folytatódott.²⁴ Itt érte a felkelőket az 1797. október 17-én megkötött

¹⁶ Gömörly Gusztáv: A magyar nemesi fölkelések, 1797 és 1800–1801. Hadtörténelmi Közlemények, I. évf. 1888, 49–50., 52.; Horváth Á.: i. m. 96.

¹⁷ Domanovszky (1925): i. m. 176–182.; A leobeni fegyverszünet szövegét lásd Hahner Péter: A nagy francia forradalom dokumentumai. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 460–461.

¹⁸ Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Fejér Megyei Levéltára (FML). Fejér Vármegye Insurrekciós Bizottságának iratai (a továbbiakban: MNL FML.–IV–A–4. fasc. 9.) 1797. máj. 23., No. 15., 22.; Sebestyén József: Az 1797-i komárom megyei nemesi fölkelés. Hadtörténelmi Közlemények, XX–XXII. évf. 1919–1921, 148–149.; Gömörly (1888): i. m. 50.; Horváth Á.: i. m. 96–97.

¹⁹ Fényes Elek: Magyarország leírása. I. Magyarország általánosán. Nyomatott Biemelnél, Pesten, 1847, 144.; Gömörly (1888): i. m. 53.; Horváth M.: i. m. 207.

²⁰ MNL FML.–IV–A–4. fasc. 9. 1797. jún. 14., No. 34.

²¹ Gyalóky (1925/b): i. m. 136.

²² Domanovszky (1925): i. m. 186.; Horváth M.: i. m. 207.

²³ Domanovszky (1925): i. m. 186.

²⁴ Gömörly (1888): i. m. 54.; Iványi István: Katonai vezényszók 1797-ből. Hadtörténelmi Közlemények, V. évf. 1892, 123–125.

campoformiói békekötés²⁵ híre. A háborút lezáró békeszerződés azonban nem jelentette az inszurgensek automatikus hazabocsátását. Október végén ugyanis a csapatok még nem haza, hanem téli szállásra vonultak. A felkelőknek a megyékbe történő visszavonulására és feloszlására vonatkozó határozat végül december első felében, a béke rastatti ratifikálása és a békeokmányok kicserélése után, de már a tél beálltakor született meg.

Az 1797 áprilisában meghirdetett magyar nemesi felkelést a kortársak eredményesnek és sikeresnek tekintették. A féléves leobeni fegyverszünetet kihasználva, a folyamatos, mintegy négy hónapos katonai gyakorlatozás eredményeként az inszurgensek ugyanis harcokész állapotba jutottak, s bevetésüket csak a campoformiói béke megkötése és a háború lezárása akadályozta meg. A 112 és fél lovasszázadból, 3 és háromnegyed gyalogzászlóaljából, valamint a 14 ágyút és 2 tarackot kezelő tüzérekből álló 1797. évi nemesi felkelés vitézei tehát harci cselekményekben nem vettek részt, csupán a gyakorlatozás tapasztalataival gazdagodva tértek haza vármegyéikbe.²⁶

AZ ÚJABB FRANCIAELLENES KOALÍCIÓ ÉS A MAGYAR NEMESSÉG HADBA HÍVÁSA 1800-BAN

A rastatti békekongresszuson ratifikált campoformiói béke nem hozott tartós fegyvernyugvást az európai kontinensen. A forradalmi Franciaország ugyanis nem elégedett meg határainak biztosításával, hanem átlépte azokat, bekebelezte Belgiumot és Hollandiát, létrehozta a franciabarát Helvéciai Köztársaságot, és alaposan átrendezte Itália politikai térképét. Az európai hatalmi egyensúlyt durván megsértő Franciaország ellen Anglia azonnal megkezdte az újabb franciaellenes szövetség szervezését. A második koalíciót az 1798. december 29-én Szentpétervárott megkötött angol–orosz szövetség alapozta meg, amelyhez hamarosan csatlakozott Portugália, Nápoly, Törökország és több délnémet állam. A szövetségesek Lombardia visszaszerzését, Franciaország területi visszaszorítását és nem titkoltan a francia forradalmi kormányzat megdöntését jelölték meg céljukként. A III. György angol király és I. Pál orosz cár megbízottai által aláírt pétérvári szerződés eredményeként 1799 elején mozgásba lendült az orosz haderő, s ez, alig több, mint egyéves szünet után, a harcok kiújulását jelentette.²⁷

A Habsburg Birodalom ekkor még nem csatlakozott nyíltan a második koalícióhoz, háborús szándékának azonban egyértelmű jelét adta azzal, hogy az A. V. Szuworov herceg vezette orosz hadsereget átengedte országai területén.²⁸ Az orosz átvonuláshoz történt osztrák hozzájárulást *casus bellinek* minősítették Párizsban, s 1799. március 12-i keltezéssel Franciaország hadat üzent a Habsburg Birodalomnak.²⁹ Az újabb francia háború kedvezően indult a koalíció számára. Az egyesített osztrák–orosz erők sorozatos sikereket értek el Itáliában a Napóleont nélkülöző franciákkal szemben. 1799 őszén azonban fordulat állt be a háború menetében: Masséna francia tábornok előbb Limmánál, majd Zürich mellett mért vereséget az egyesült orosz–osztrák erőkre. A kudarcok nyomán az orosz cár hazarendelte az Itáliában és Németországban harcoló csapatait.

²⁵ A campoformiói béke szövegét lásd Hahner: i. m. 474–478.

²⁶ Fényes: i. m. 144.; Gyalóky (1925/b): i. m. 128., 147.; Vizi (2014): i. m. 111–124.

²⁷ Az 1799. évi és az 1800. évi háború eseményeinek hadtörténeti részleteit lásd Bánlaky: i. m. 128–201.; a magyar vonatkozásait lásd Pilch: i. m. 142–157.; a második koalíció létrejöttének előzményei és a háború menete a lunéville-i békéig: Wertheimer: i. m. 38–66., 67–96.; Horváth M.: i. m. 208–216.; Gömöry (1893): i. m. 400–403.

²⁸ Darvas István: Szuworov hadai Magyarországon 1799-ben. Századok, LXXXIII. évf. 1949/1–4., 282–291.

²⁹ Az Ausztriának küldendő hadüzenet Direktórium általi indokolását lásd Hahner: i. m. 487–490.

Az Egyiptomból időközben hazatérő Bonaparte tábornok vezetésével 1800 tavaszán ismételten meginduló francia támadás a Habsburg Birodalom számára újabb vereséget hozott: 1800. június 14-én Marengónál, majd néhány nap múlva Höchstädtnél. Június 20-án ugyan aláírták Bécsben az angol–osztrák szerződést – amelynek értelmében Anglia 2 millió font sterling segélyt ajánlott fel a háborút folytató Monarchiának –, de ez a birodalom kedvezőtlen katonai helyzetén mit sem változtatott. Július 15-én I. Ferenc megbízottai három hónapos fegyverszünetet kötöttek a franciákkal, s kísérletet tettek egy békekongresszus összehívására. Ezt azonban Anglia nem támogatta, amelynek következményeként Napóleon szeptember elején felmondta a Béccsel megkötött fegyverszüneti megállapodást.³⁰

A várhatóan kiújuló háború hatására a király 1800. szeptember 4-én ismét fegyverbe szólította az általános nemesi felkelést. A helyzet sokban hasonlított az 1797. évihez, hiszen az inszurrekció szervezése, felállítása és katonai kiképzése ezúttal is a fegyverszüneti időszakban kezdődött meg. Az inszurgens csapatokat így ismételten végső hadművelési tartalékként kezelhette a császári–királyi hadvezetés, miközben fenntartásuk nem a kincstárat, hanem a nemességet terhelte. Kiújuló háború esetén bevetethők, békekötés után pedig minden további kötelezettség nélkül feloszthatók voltak.

A nádor által irányított szervezőmunka az 1797-es felkelés mintájára újfent kerületenként indult meg. A Dunán inneni kerület vezetésével báró Benyovszky altábornagyot, a dunántúli irányításával herceg Esterházy Miklós vezérőrnagyot, a Tiszán inneni és a tiszántúli kerületek parancsnoklásával Mészáros János és báró Splényi Gábor altábornagyokat bízta meg József főherceg. A nádort főparancsnoki teendőinek ellátásában ismételten báró Alvinczy József tábornagy, ugyanezt az erdélyi részeken gróf Mittrowszky József tábornagy segítette.³¹

Az uralkodó 1800. szeptember 22-én írt levelében tájékoztatta a nádort arról, hogy a franciákkal újabb 45 napos fegyverszünetet kötött. Egyúttal köszönetet mondott az eddigi inszurrekciós szervezőmunkáért, de annak gyors ütemű folytatását kérte.

A fegyverszünet ideje alatt a francia és az osztrák kormányok – nem utolsósorban Anglia hajthatatlan magatartása miatt – nem tudtak közös nevezőre jutni a béke kérdésében. Erről I. Ferenc 1800. november 20-án kelt levelében tájékoztatta a nádort, s tudatta vele, hogy a franciákkal kötött fegyverszünet november 28-án lejár.³² József főherceg válaszában az inszurgensek megyei szemléiről számolt be az uralkodónak,³³ aki november 25-i válaszlevelében a katonai helyzetre hivatkozva a dunai kerületek felkelőinek összevonását és azonnali útba indítását kérte.³⁴

A háborúzó felek között 1800. november végén kiújultak a hadműveletek. A döntő ütközetre 1800. december 3-án a bajorországi Hohenlindennél került sor, ahol a János főherceg vezette császári–királyi haderő vereséget szenvedett Moreau tábornok francia csapataitól. Az ellenség ismételten közvetlenül Bécsset fenyegette.³⁵

³⁰ Horváth M.: i. m. 216–217.

³¹ MNL FML.–IV–A–4. fasc. 9., 1800. szept. 4., No. 1.; Gömöry (1888): i. m. 55.; Horváth M.: i. m. 217.; Angyal Dávid: Az 1800-iki nemesi fölkelés történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények, XVI. évf. 1915, 354.

³² Domanovszky (1925): i. m. 357.

³³ Domanovszky (1925): i. m. 357–358.

³⁴ Domanovszky (1925): i. m. 358.

³⁵ Bánlaky: i. m. 201–205.; Horváth M.: i. m. 218–219.

1800 decemberének elejéig az ország nyugati határaihoz vezényelték a magyar nemesi felkelő haderőt.³⁶ I. Ferenc a nádor jelenlétében december 12-én megszemlélte az inszurgenseket. Erről a december 14-én Sopronban kelt napiparancs így emlékezett meg: „...ő Felsége a fölkelés gyors fölállításával, a gyakorlatokban oly rövid idő alatt elsajátított ügyességökkel és előmenetelökkel, a csapatoknál észlelt fegyvellemmel és renddel nemcsak nagyon meg van elégedve, de ezeket minden várakozáson felülieknek találta. Ő Felségének sok oka van teljes bizalommal szemlélni, hogy ha a körülmények követelni fogják, e jeles hadsereg készséggel és bátor lélekkel fog az ellenség elé vonulni.”³⁷

1800 decemberében az inszurgens haderőt Alsó-Ausztria és Bécs fedezésére, a Lajta mellé vonták össze.³⁸ A nemesi felkelők bevetésére azonban – az 1797. évi inszurrekcióhoz hasonlóan – ezúttal sem került sor. A francia és az osztrák fél közötti további ellenségeskedések ugyanis az 1800. december 25-én Steyerben aláírt újabb fegyverszünettel lezárultak, s ha vontatottan is, de ismételten megkezdődtek a békeszerződést előkészítő tárgyalások. Az udvar azonban számolt a háború esetleges további folytatásával, s ezért a király utasítására a nemesi felkelőket nem oszlatták fel, hanem alakulataikat Bécsűjhely körül vonták össze.³⁹ Az inszurrekció főparancsnokságát Laxenburgba helyezték át, a felkelősereg élelmezésére Minkendorfban, Schwandorfban és Bécsűjhelyen élelmiszerraktárakat hoztak létre, Königshof, Loretto és Windpassing települések ciszterci, szervita és minorita klostromait pedig katonai ispotályokká alakították át.⁴⁰

A laxenburgi főhadiszállást 1801. január 17-én főherceg testvérei kíséretében I. Ferenc is felkereste. A látogatás során az inszurrekció vezérkarának jelenlétében a vendégek megtekintették a lovas és gyalogos felkelők közel háromórás hadgyakorlatát, amelyről annak befejezését követően valamennyien elismerően nyilatkoztak.⁴¹

Az 1801 elején megkezdődött béketárgyalások 1801. február 9-én a lunéville-i béke aláírásával zárultak.⁴² A béke megkötése azonban ezúttal sem jelentette az akkor 26 600 gyalogosból (28 gyalogzászlóaljából) és 10 778 lovasból (57 és háromnegyed lovasszázadból) álló⁴³ inszurgens haderő azonnali feloszlását és hazabocsátását. Erre a döntésre még két hónapot várni kellett, s ez idő alatt a szervezés, ha lassabban is, de tovább folytatódott. A nemesi felkelőket eközben átvezényelték a Béctől délkeletre, a Duna jobb partján található Fischamend melletti laktáborba, ahol még hetekig gyakorlatoztatták őket. Csak az uralkodói szemlélt követően, 1801. április 15-én került sor az inszurrekció hivatalos feloszlására. A nádor és a kerületi parancsnokok külön kiáltványban búcsúztak el az inszurgensektől. A felkelőtisztek egyenruhájukat az elbocsátás után is megtarthatták, s továbbra is viselhették tiszti jelvényeiket.⁴⁴

³⁶ MNL FML.–IV–A–4. fasc. 9., 1800. szept. 7., No. 19.

³⁷ Domanovszky (1925): i. m. 358–359.; Gömöry (1888): i. m. 62.; Horváth M.: i. m. 219.

³⁸ Domanovszky (1925): i. m. 359–364.; Gömöry (1888): i. m. 62.

³⁹ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár 1801–I–ad 9. (414. fol.); Gömöry (1888): i. m. 62.

⁴⁰ Szendrei János: Egykorú hírlapi tudósítások a francia háborúk idejéből. Hadtörténelmi Közlemények, XIII. évf. 1911, 585–586.

⁴¹ Szendrei: i. m. 586.

⁴² Horváth M.: i. m. 219–220.

⁴³ Gömöry (1888): i. m. 62.; vö. Fényes: i. m. 144.

⁴⁴ Gömöry (1888): i. m. 62–63.; Horváth Á.: i. m. 100.; Angyal: i. m. 355.; Vizi (2014): i. m. 125–139.

A MAGYAR NEMESI FELKELÉS SZEREPVÁLLALÁSA AZ 1805. ÉVI NAPÓLEON ELLENI KOALÍCIÓS HÁBORÚBAN

A háborúzó felek között Lunéville-ben megkötött fegyvernyugvás nem tartott sokáig. A békeszerződésben vállalt kötelezettségeit ugyanis egyik fél sem tartotta be, amelynek következtében az ellenségeskedések Anglia és Franciaország között 1803 májusában kiújultak. A londoni kormányzat élére 1804-ben visszakerülő, kérlelhetetlen franciaellenességéről híres konzervatív ifj. William Pitt azonnal hozzáfogott egy újabb koalíció megszervezéséhez. Szövetségeseinek kezdeti támogatásához Pitt 2 millió font sterlinget szavaztatott meg a parlamenttel. A pénzügyi támogatás kilátásba helyezése a későbbiekben is az angol diplomácia hatékony eszközeinek bizonyult.

A Franciaország elleni harmadik koalíció az 1804. december 3-án megkötött angol–svéd, majd az 1805. április 11-én, Szentpéterváron aláírt angol–orosz megállapodással alakult meg. A szövetséghez – angol és orosz sürgetésre – 1805. augusztus 9-én a Habsburg Birodalom is csatlakozott. A bécsi kormány 1 millió font sterlinget kapott a háborús előkészületekre Londontól, s hadiévenként Anglia további 4 millió font sterling támogatást ígért a birodalomnak. A koalíció megalakulására válaszként Napóleon felhagyott az angliai invázió tervével, és szövetséget kötött Bajorországgal, Badennel, Württemberggel és Nassauval. Annak ellenére, hogy a hadműveletek már 1805. augusztus végén megindultak a szemben álló felek között, Napóleon csak szeptember 23-án üzent hadat Ausztria császárnak, s egyben Magyarország királyának, I. Ferencnek.⁴⁵

Bár a csatározások a hadjárat kezdetén még messze nyugaton folytak, az előző háborúk tapasztalatai alapján mégis joggal számítani lehetett arra, hogy a katonai események idővel megközelítik, vagy akár el is érik a Magyar Királyság határait. Erre az eshetőségre József nádor is gondolt, és szeptember 5-én hozzáfogott az inszurrekciós előkészületekhez, noha a magyar országgyűlés hozzájárulása nélkül csak korlátozott lehetőségei voltak. Az országgyűlési döntést megelőző munkálatok csupán a szervezéssel összefüggő tervek kidolgozására, a felkelők összeírására, fegyverzeti, ruházati és egyéb felszerelési anyagainak előzetes beszerzésére és biztosítására, valamint a felsőbb parancsnoki állomány kijelölésére szorítkozhattak. De tervek készültek az inszurgens sereg gyalogzászlóaljakra és lovasszázadokra, majd hadosztályokra történő tagolásáról, az egyes inszurgenskerületek létszámának várható alakulásáról. A nádor tehát sürgette a szervezőmunkát, hiszen az 1797-es és az 1800-as felkelések példáján jól látta, hogy az inszurrekció felszereléséhez és hadra fogható állapotba hozásához az országgyűlési felajánlástól számítva legkevesebb három hónapra van szükség.⁴⁶

József főherceg inszurrekciós igyekezetét a háború főhadszínterén lezajló október eleji hadműveleti események igazolták. Napóleon bravúros gyorsasággal elvágta egymástól az orosz és osztrák erőket, majd váratlan támadást indított a Duna völgyének irányába, ahol a meglepett, kapkodó és terveit állandóan változtató Mack tábornok által vezetett császári-királyi haderő helyzete október közepére Ulm térségében válságosra fordult.

⁴⁵ A harmadik koalíciós háború előzményeit, okait és részletes menetét a békeszerződés aláírásáig lásd Bánlaky: i. m. 215–262.; Wertheimer: i. m. 233–255., 303–323., 340–368., 369–395.; Horváth M.: i. m. 269–270.; Gömöry (1893): i. m. 403–404. A háború magyar hadtörténeti és politikai vonatkozásait lásd Pilch: i. m. 158–165.; Vizi László Tamás: The Hungarian Kingdom's defensive war against Napoleon in 1805. *Tracraft Review – Periodical of the Scientific Board of Military Security Office*, 2010/2., 42–54.

⁴⁶ Gyalóka (1925/a): i. m. 257–258., 274.

Ezeknek az aggasztó és lehangoló katonai híreknek az ismeretében került sor a magyar országgyűlés 1805. október 13-i pozsonyi megnyitására. A diéta összehívásáról – nyilvánvaló politikai megfontolásokból – még augusztus végén döntöttek Bécsben. A Magyar Kancellária jelzései szerint ugyanis az előző felkelések során számos vármegye nehezményezte, hogy az inszurrekció meghirdetését nem előzte meg országgyűlési határozat vagy ajánlás.⁴⁷ Az udvar tehát törvényes mederbe kívánta terelni a felkelés ügyét, de nyár végén még nem tudhatta, hogy az október közepére tervezett országgyűlési megnyitó milyen nehéz és kritikus katonai helyzetben találja a birodalmat.

Az egyenesen a harctérről Pozsonyba érkező uralkodó kétségbeesetten fordult a magyar nemességhez és annak segítségét kérte.⁴⁸ Miután a császári-királyi haderő valamennyi frontszakaszon elszenvedett komoly veszteségei és súlyos vereségei karnyújtásnyira hozták a háborút a Magyar Királyság határaihoz, a magyar országgyűlésnek azonnal reagálnia kellett. Ilyen előzmények és körülmények között alkotta meg október 27-én a diéta az 1805. évi I. törvénycikket, s ezzel hozzájárulását adta a nemesi felkelés fegyverbe hívásához.⁴⁹

1805. november első napjaira a birodalom katonai helyzete válságosra fordult. November 2-án Napóleon bevonult Linzbe, s miután az orosz haderő döntő ütközetet nem vállalva kitért a franciák elől, Bécs védhetetlenné vált. Ennek hírére a nádor – egyeztetve az uralkodóval – november 8-án a dunántúli kerületben, továbbá a Dunán inneni kerület legtöbb megyéjében felfüggesztette a felkelés szervezőmunkálatait. József főherceg ugyanis okkal tartott attól, hogy az inszurrekciós előkészületek egyrészt akadályozzák az esetleges fegyverszünet megkötését, másrészt irritálhatják a határ közelébe érkező ellenséget. Ez az intézkedés viszont csak az érintett megyék csapattesteinek megalakítását halasztotta el, s nem jelentett felmentést az inszurrekciós kötelezettségek és előkészületek alól.⁵⁰ A nemesi felkeléssel kapcsolatos uralkodói álláspont azonban november 12-re megváltozott. A franciák ezen a napon bevonultak Bécsbe, ami alapvetően új katonai és politikai helyzetet teremtett. Ennek ismeretében I. Ferenc utasította a teljhatalommal néhány nappal korábban felruházott nádort, hogy hivatalosan is szólítsa fegyverbe Magyarországon a nemesi felkelést.⁵¹

Az inszurrekció meghirdetésekor a nádor által kora ősszel megkezdett szervezőmunkálatok eredményeképpen a felkelés előkészületei az inszurgens kerületekben már javában folytak. József főherceg vezetésével megalakult a nemesi felkelés főparancsnoksága, és gróf Sztáray Antal tábornagy, báró Ott Károly, báró Szentkereszty Zsigmond és báró Duka Péter altábornagyok személyében kinevezték a Dunán inneni, a dunántúli, a Tiszán inneni és a tiszántúli inszurgenskerületek parancsnokait. A felkelés adminisztratív ügyeinek intézésére megalakították az *Insurrections General Commandót*, amelynek élére Fábry Mihály nyugalmazott altábornagyot nevezték ki. Az inszurrekciós haderő tábornoki főnöki teendőit – az 1797-es és 1800-as felkelésekhez hasonlóan – Gomez y Parientos Móric vezérőrnagy látta el.⁵²

⁴⁷ Horváth M.: i. m. 271.; Angyal: i. m. 355–359.

⁴⁸ Vizi László Tamás: The Military Role of the Hungarian Nobility in the French War of 1805. In: Blanco Núñez, J. M. et al.: XXXIst International Congress of Military History. Comisión Española de Historia Militar, Ministerio de Defensa, Madrid, 2006, 181–190.

⁴⁹ Az „általános fölkelés kijelentéséről az alább írott módozat szerint” szóló 1805. évi I. törvénycikk teljes szövegét lásd <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80500001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D26> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 31.)

⁵⁰ Domanovszky (1929): i. m. 188–190., 300–301.; Domanovszky (1944): i. m. 432–433.; Gyalókay (1925/a): i. m. 278.

⁵¹ Domanovszky (1929): i. m. 176–178., 189–190.; Domanovszky (1944): i. m. 431–432.

⁵² Gyalókay (1925/a): i. m. 268–269., 277.

Bécset 1805. november 13-án elfoglalták a franciák, Louis-Nicolas Davout⁵³ marsall francia katonái Vialanne lovassági tábornok vezetésével 1805. november 15-én Pozsony térségében átlépték a Magyar Királyság határát: elfoglalták a koronázóvárost, s megszállták Pozsony, Nyitra, valamint Trencsén vármegyék egyes részeit.⁵⁴ Ezzel az ország nyugati és északnyugati vármegyéi, ha csak néhány hétre is, de hadszíntérré változtak. A francia megszállás azonban nem tartott sokáig, mivel a döntő összecsapásra készülő Napóleon november 30-án elrendelte Pozsony és környéke kiürítését, s csapatainak zömét Austerlitz felé irányította.⁵⁵

Ezt megelőzően azonban Napóleon megbízásából Davout marsall, hadtestparancsnok 1805. november 26-án Bécsből kiáltványt intézett a magyar nemességhez. A Davout-féle kiáltvány egyfajta semlegességi felhívás volt, amely felszólította a magyarokat, hogy tartózkodjanak mindenfajta ellenségeskedéstől, csapatállítástól és inszurrekciótól. Ennek fejében a rendek kiváltságainak és a nemesi alkotmányának a tiszteletben tartását ígérték a franciák.⁵⁶ A kecsegtetőnek tűnő ajánlat azonban visszhang nélkül maradt, s eltekintve Pálffy Lipót pozsonyi helyőrségparancsnok Davout marsallal történő levélváltásától,⁵⁷ a kiáltvány teljesen közömbös fogadtatásban részesült.

A harmadik koalíciós háborúban Austerlitznél⁵⁸ 1805. december 2-án elszenvedett osztrák–orosz döntő vereséget követő, december 6-án megkötött fegyverszüneti megállapodás súlyos és szigorú feltételei – az oroszok azonnali hazavonulása, a magyar nemesi felkelés szervezésének haladéktalan leállítása, a demarkációs vonal megvonása értelmében jelentős területek francia megszállás alá kerülése – már előrevetítették, hogy Napóleon dicsőséges békekötést szeretne, s a vesztes félnek nem lesz könnyű dolga a közelgő béketárgyalásokon. A Habsburg Birodalomnak számolnia kellett további komoly területi veszteségekkel, de a birodalom sorsa is Napóleon kezében volt ekkor.

A hadviselő felek közötti közvetlen ellenségeskedések lezárulása ellenére a magyar nemesi inszurrekció szervezése újabb lendületet kapott. A nádor ugyanis lehetségesnek tartotta a háború esetleges folytatását, ami akár a hadműveleteknek a Magyar Királyság területére történő áttolódását is jelentette volna. A fegyverszünet 3. pontja ugyan kimondta, hogy a december 6-ig felállított felkelőegységek együtt tarthatók, de azt követően újabb szervezés nem történhet s minden további szervezést haladéktalanul le kell állítani, a nádor azonban nem állította le a megkezdett szervezőmunkát, sőt egyenesen tovább sürgette és szorgalmazta

⁵³ Louis-Nicolas Davout (1770–1823) Franciaország marsallja és a császári gárdák parancsnoka. Az austerlitz csatában ő irányította a francia jobbszárnyat. 1806-ban a porosz derékhad áttörésével eldöntötte az austerlitz csatát, amiért Napóleontól megkapta az Auerstädt hercege címet. Nevéhez fűződik az 1809. április 22-i eckmühli győzelem és a wagrami csata eldöntése is. Az Eckmühl hercege címet is ekkor érdemelte ki. Napóleon száznapos visszatérésének idején a császárság hadügyminiszteri posztját töltötte be. Davout-t, aki katonai pályafutása során egyetlen csatát vagy ütközetet sem veszített el, 1819-ben „Franciaország pairjévé” nevezték ki.

⁵⁴ Veress D. Csaba: Napóleon hadai Magyarországon, 1809. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987, 7.

⁵⁵ Veress D.: i. m. 8.

⁵⁶ Kosáry Domokos: Napóleon és Magyarország. Magvető Kiadó, Budapest, 1977, 41–44.; Veress D.: i. m. 7–8.; Ódor Imre: Magyarország és a francia háborúk (1792–1815). In: Rác Árpád (szerk.): Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Rubicon – Aquila Könyvek, Budapest, 2000, 257.; Gyalóky (1925/a): i. m. 281–282.

⁵⁷ Horváth M.: i. m. 280–284.; Kosáry: i. m. 41–46.; Gyalóky (1925/a): i. m. 280–282.; Ódor: i. m. 257.

⁵⁸ A három császár csatájaként elhíresült 1805. december 2-i austerlitz összecsapásra vonatkozóan lásd a legújabb magyar nyelvű összefoglalót: Nagy István: Az austerlitz csata. Aetas, 2001/2. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00018/2001-2-06.html> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 31.); Nagy István – Vizi László Tamás: Három császár csatája – két császár békéje. Rubicon, XVI–XVII. évf. 2005/10.–2006/1., 8–9.

azt.⁵⁹ Moson, Sopron, Vas, Árva és Liptó vármegyékét kivéve elrendelte az „egész inszurgens lovasság” azonnali mozgósítását. A dunántúli kerület gyülekezőhelyeként Székesfehérvárt és Veszprémet jelölték ki.⁶⁰ A béketárgyalások során tapasztalt túlzott francia követelések ugyanis a háború esetleges kiújulásának lehetőségét rejtették magukban. A nádor utasítására a kerületi parancsnokok és a melléjük rendelt tábornokok rohammunkában készítették el az alakuló inszurgenscsapatok hadászati beosztását.

A nádor által december elején felgyorsított katonai előkészítő munkálatok azonban nem tartottak sokáig, mivel I. Ferenc 1805. december 15-én kelt leiratában minden további inszurrekciós szervezőtevékenységet leállított. Ez nyilván összefüggésben állt a francia–osztrák béketárgyalásokkal, amelyek ekkorra végső stádiumukba léptek.

A két uralkodó megállapodása szerint a békealkudozások Nikolsburgban kezdődtek, majd Brünnben folytatódtak. A tárgyalások azonban december közepéig csak lassan és vontatottan haladtak. A fordulat akkor következett be, amikor a francia diplomácia Poroszország leválasztásával megfosztotta Ausztriát utolsó lehetséges kontinentális szövetségeseitől is. A magára maradt Habsburg Birodalom ezek után már könnyű prédának bizonyult Napóleon számára.

A béketárgyalások végső, befejező szakasza a francia megszállás alatt lévő Pozsonyban zajlott. Itt, a primási palota dísztermében 1805. december 26-án aláírt békeszerződés értelmében a Habsburg Birodalom átengedte Franciaországnak Velencét, ideértve Isztriát és Dalmácia egy részét. Bécs lemondott továbbá valamennyi dél-németországi birtokáról, Tirolról és Voralbergről (e területeken Bajorország, Baden és Württemberg osztoztak). A Habsburg Birodalom kárpótlásként ugyan megkapta Salzburgot és Berchtesgadent, ez azonban aligha tudta ellentételezni az Itáliából való kiszorulás tényét. Ráadásul el kellett ismernie Bajorország és Württemberg szuverén királysággá történő alakulását.⁶¹ Eredményként csupán azt könyvelhette el a birodalom, hogy a francia csapatok elhagyták a Magyar Királyság területét, s ezzel a pozsonyi béke *de facto* véget vetett az északnyugat-magyarországi francia jelenlétnek⁶² – mint ahogy az 1805 ősze óta tartó háborúnak.⁶³ A béke, amelyet a felek 1806. január 1-jén ratifikáltak, a francia akaratot és Párizs kontinentális hegemoniáját tükrözte.

A pozsonyi béke nem hozta magával az addig összegyűlt mintegy 15–20 ezer inszurgens⁶⁴ azonnali feloszlását. Az inszurrekciót feloszlató királyi rendelet csak a béke megkötését követően két hónappal, 1806. február 28-án kelt, s csak általánosságban mondott köszönetet a nemesi felkelő sereg megalakítása körül fáradozó személyeknek, parancsnokságoknak és hatóságoknak. Holott a nádor, aki tisztában volt annak a munkának a nagyságával, amelyet a vármegyék és a szabad királyi városok a felkelés szervezése során tettek, 1806. január 18-án a vármegyék erőfeszítéseit részletesen elemezve felterjesztést készített az uralkodónak. Február 20-i jelentésében a ténylegesen kiállított nemesi felkelők létszámát is közölte: számításai szerint 1805. december közepéig a Magyar Királyság 20 239 fő inszurgens mozgósított.⁶⁵

⁵⁹ MNL FML.–IV–A–4. fasc. 9., 1805. dec. 10., No. 128.

⁶⁰ Domanovszky (1944): i. m. 447.; Domanovszky (1929): i. m. 239–241., 371.; Gyalóky (1925/a): i. m. 286.

⁶¹ Nagy–Vizi: i. m. 8–9.; Erich Zöllner: *Ausztria története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 258.; Karl Vocelka: *Ausztria története*. Corvina Kiadó, Budapest, 2006, 82.

⁶² Horváth M.: i. m. 279–289.; Wertheimer: i. m. 28–96., 233–255., 303–323., 340–368., 369–395.; Bánlaky: i. m. 56–201., 215–262.; Kosáry: i. m. 39–49.; Veress D.: i. m. 7–8.; Ódor: i. m. 257.; Vizi (2012): i. m. 270–271.

⁶³ Domanovszky (1944/a): i. m. 447.; Domanovszky (1929): i. m. 392.; Gyalóky (1925/a): i. m. 287.

⁶⁴ Gyalóky (1925/a): i. m. 289.; Domanovszky (1929): i. m. 462.

⁶⁵ Domanovszky (1929): i. m. 459–463.; vö. Gyalóky (1925/a): i. m. 287., 289–290.; Horváth M.: i. m. 287.

A napóleoni háborúk során 1805-ben harmadszor is fegyverbe szólított magyar nemesi felkelés ezúttal sem esett át a tűzkeresztségen. Ellentétben azonban az 1797-es és 1800-as inszurrekciókkal, amelyek során zajlott le a nemesi felkelők összeírása és felszerelése – s a megkötött fegyverszüneteket kihasználva, a többhetes gyakorlatozásoknak köszönhetően az inszurgensek harcász állapotba kerültek, s bevetésüket csupán a háború korai befejezése akadályozta meg –, az 1805-ös felkelés szervezése a békekötés idején még javában tartott. Nem is szólva a dunántúli és Dunán inneni kerületekről, ahol csak a fegyverszünet megkötését követően gyorsultak fel igazán az események. 1805-ben a felkelés meghirdetése után rövid időn belül leállították a további szervezőmunkát. Így a békekötés idején még a felkelők első mustrájára sem került sor. A háborúk tehát mindhárom esetben még az inszurgensek bevetése előtt befejeződtek.

A napóleoni háborúk során utolsó ízben fegyverbe szólított inszurgensek csak az ötödik koalíciós háborúban, 1809-ben – de akkor is csak az osztrák császári-királyi reguláris csapatokat támogatva – kerültek szembe a kor legkiválóbb hadseregével, a francia haderővel. A magyar nemesi felkelés 1809-es történetének ismertetése azonban már túlmutat e tanulmány keretein.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1681. évi XLVI. törvénycikk – nyílt háború idején az országlakók személyes felkelést ajánlanak. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=68100046.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D22>
1805. évi I. törvénycikk az általános fölkelés kijelentéséről az alább írott módozat szerint. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80500001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D26>
1808. évi II. törvénycikk a fölkelésnek az írott módon való följárlásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80800002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D26>
- Angyal Dávid: *Az 1800-iki nemesi fölkelés történetéhez*. Hadtörténelmi Közlemények, XVI. évf. 1915.
- Bánlaky József: *A francia háborúk időszaka (1792–1815)*. A magyar nemzet hadtörténelme. 20. N/a, Budapest, 1941.
- Darvas István: *Szuworov hadai Magyarországon 1799-ben*. Századok, LXXXIII. évf. 1949/1–4., 282–291.
- Domanovszky Sándor: *József nádor élete. I.* In: József nádor élete és iratai. Magyarország újkori történetének forrásai. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1944.
- Domanovszky Sándor: *József nádor iratai 1792–1804*. In: József nádor élete és iratai. Magyarország újkori történetének forrásai. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1925.
- Domanovszky Sándor: *József nádor iratai 1804–1807*. In: József nádor élete és iratai. Magyarország újkori történetének forrásai. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1929.
- Fényes Elek: *Magyarország leírása. I. Magyarország általánosan*. Nyomatott Biemelnél, Pesten, 1847.
- Gömöry Gusztáv: *A magyar nemesi fölkelések, 1797 és 1800–1801*. Hadtörténelmi Közlemények, I. évf. 1888.
- Gömöry Gusztáv: *Ausztria hadereje az 1792-től 1866-ig folytatott háborúban*. Hadtörténelmi Közlemények, VI. évf. 1893.
- Gyalóka Jenő: *A magyar nemesinsurrectio 1805-ben*. Hadtörténelmi Közlemények, XXVI. évf. 1925/a.
- Gyalóka Jenő: *A magyar nemes insurrectio reformtervei 1797-től 1809-ig*. Századok, LIX. évf. 1925/b.
- Hahner Péter: *A nagy francia forradalom dokumentumai*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

- Horváth Árpád: *Tolna vármegye és az utolsó nemesi felkelés*. In: Dr. Puskás Attila (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből*, III. Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 1972, 93–183.
- Horváth Mihály: *Magyarország történelme*. VIII. Franklin, Budapest, 1873.
- Iványi István: *Katonai vezényszók 1797-ből*. Hadtörténelmi Közlemények, V. évf. 1892.
- Kosáry Domokos: *Napoleon és Magyarország*. Magvető Kiadó, Budapest, 1977.
- Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Fejér Megyei Levéltára (FML). Fejér Vármegye Insurrekciós Bizottságának iratai.
- Marczali Henrik: *A francia forradalmi háborúk eredete és keletkezése*. Budapesti Szemle, 1876/11.
- Nagy István: *Az austerlitz-i csata*. Aetas, 2001/2. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00018/2001-2-06.html>
- Nagy István – Vizi László Tamás: *Három császár csatája – két császár békéje*. Rubicon, XVI–XVII. évf. 2005/10.–2006/1.
- Ódor Imre: *Magyarország és a francia háborúk (1792–1815)*. In: Rác Árpád (szerk.): *Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján*. Rubicon–Aquila Könyvek, Budapest, 2000, 255–265.
- Pilch Jenő (szerk.): *A magyar katona vitészségének ezer éve*. II. Franklin Társulat, Budapest, 1933.
- Poór János: *Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12*. Universitas Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- Sebestyén József: *Az 1797-i komárom megyei nemesi fölkelés*. Hadtörténelmi Közlemények, XX–XXII. évf. 1919–1921.
- Szederkényi Nándor: *A magyar hadi intézmény történeti és közjogi megvilágításban*. Athenaeum, Budapest, 1896.
- Szendrei János: *Egykorú hírlapi tudósítások a francia háborúk idejéből*. Hadtörténelmi Közlemények, XIII. évf. 1911.
- Takáts László: *A francia hadsereg egészségügyi szolgálatának működése a napóleoni háborúk magyarországi szakaszán 1809-ben*. Honvédorvos, 1961/3.
- Takáts László: *Az utolsó magyar nemesi felkelés csapategységügyi szolgálatának működése 1809-ben*. Honvédorvos, 1962/4.
- Veress D. Csaba: *Napoleon hadai Magyarországon, 1809*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987.
- Vizi László Tamás: *„Kövesd példájokat vitez eleidnek...” A magyar nemesi felkelés a francia háborúk időszakában, különös tekintettel Székesfehérvár és Fejér vármegye insurrekciós szerepére*. Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2014.
- Vizi László Tamás: *The Hungarian Kingdom's defensive war against Napoleon in 1805*. Tradecraft Review – Periodical of the Scientific Board of Military Security Office, 2010/2.
- Vizi László Tamás: *The Military Role of the Hungarian Nobility in the French War of 1805*. In: Blanco Núñez, J. M. – Castro Martín, P. de – García Hernán, E. (coord.): XXXIst International Congress of Military History. Comisión Española de Historia Militar, Ministerio de Defensa, Madrid, 2006, 181–190.
- Vocelka, Karl: *Ausztria története*. Ford. Liska Endre. Corvina Kiadó, Budapest, 2006.
- Vörös Károly: *A magyar nemesi felkelés a napóleoni háborúk korában*. In: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. VII. Salgótarján, 1981, 93–101.
- Wertheimer Ede: *Ausztria és Magyarország a tizenkilencedik század első tizedében*. I. Ráth, Budapest, 1884.
- Zachar József: *Háború, háború, háború... 1792–1815*. In: Bana József – Katona Csaba (szerk.): *Franciák Magyarországon, 1809*. I. Győr Megyei Jogú Város Levéltára – Magyar Országos Levéltár – Mediawave Közalapítvány, Budapest–Győr, 2010.
- Zöllner, Erich: *Ausztria története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.